

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

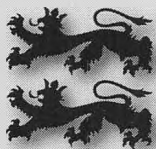

NUMMER 5
MAJ

2002

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
155 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83

E-mail:

hist.samf.sdj@netbruger.dk
Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)

Institut for

Sønderjysk Lokalhistorie

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
email: kf@isl.dk

Lennart Madsen

Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen

Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

De første sønderjyder 115

Inden for de sidste par år har der været en livlig udgravningsaktivitet i Slotseng-området ved Sommersted. Her finder vi muligvis sporene efter de første sønderjyder. Arkæolog Jørgen Holm forsøger her at give et svar på, hvornår den første sønderjyde kom til landsdelen.

H.P. Hanssens historiske indsats 121

Grænsen ligger fast og har gjort det gennem svære kriser. Fhv. museumsinspektør H.E. Sørensen skildrer H.P. Hanssens indsats for at sikre en retfærdig og holdbar løsning på grænsespørgsmålet.

Et sommerhus med historie..... 126

I 1927 købte redaktør Andreas Grau et sommerhus ved Dynt strand. Hans datter Kirsten Grau Nielsen fortæller her om huset, der var familiens hjem og rammen for venskabelige bånd på tværs af partiskel.

Set og sket i Grænselandet 131

Sproget nord og syd for grænsen er kommet under luppen i Eskild Brams grænselandskronik for januar kvartal. Her kan man også læse om brugerbetaling på Rømødæmningen og den aktuelle situation i Tøndermarsken.

Bognyt..... 139

Det sker – på de sønderjyske museer 140

Bagsiden om forsiden 144

Redaktør Andreas Grau (1883-1935) tilhørte den nye unge generation, der var født og opvokset under fremmedherredømmet, og som ydede en stor indsats og et engageret arbejde under de svære år i det tyvende århundredes første årtier. René Rasmussen, Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, tegner et portræt af Andreas Grau.

Forsidebillede:

Redaktør Andreas Grau. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

De første sønderjyder

Af JØRGEN HOLM

Hvornår dukkede de første sønderjyder op - og hvor slog de sig ned i landskabet? Disse spørgsmål forsøger arkæolog Jørgen Holm, Nationalmuseet, at besvare.

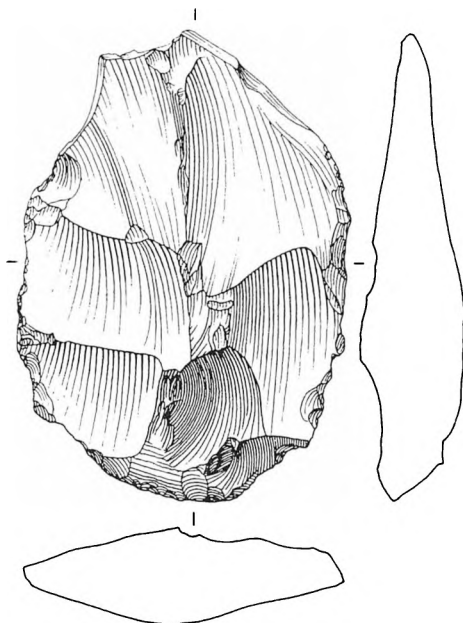
Vi er højt privilegerede. Vi er lige præcis blevet født ind i en af de højst 15-20.000 år lange, lune mellemstider, og vi har oven i købet et navn for den: Den Flandriske Mellemistid. Det er en unormal tilstand, for egentlig ville det være mest rimeligt at karakterisere de sidste par millioner år, kvartærtiden, som én lang istid kun afbrudt af ganske kortvarige, milde klimatiske indslag. Menneskene har altså langt det meste af tiden levet under barske istidsforhold. Hvornår dukkede de for øvrigt op her i Danmark? Det vil jeg fortælle om i denne artikel, hvor Sønderjylland spiller en fremtrædende rolle.

Vi kan ikke vigte os af millioner gamle, primitive stenredskaber og knoglefossiler, som f.eks. kendes fra Afrika, hvor menneskehedens vugge efter alt at dømme har stået. Men det har været en vugge på hjul. Ud fra dette skabelsens centrum har de tidlige mennesker, hominiderne, spredt sig, først til Mellemøsten, siden hen til Asien og endelig til det sydligste Europa, hvor de tidligste spor, i Spanien, går en lille million år tilbage. Først noget senere er de nået til Frankrig, Tyskland og England, hvor de ældste fund ligger i aldersklassen omkring 500.000 år. Mit bud på, hvornår mennesket er nået til det nordligste Europa, herunder Danmark, er: For 300-400.000 år siden, i løbet af næstsidste mellemistid, den såkaldte Holsten Mellemistid. Vi har endnu ingen sikre fund, men potentialet er der. Vi kender klima- og vegetationsudvik-

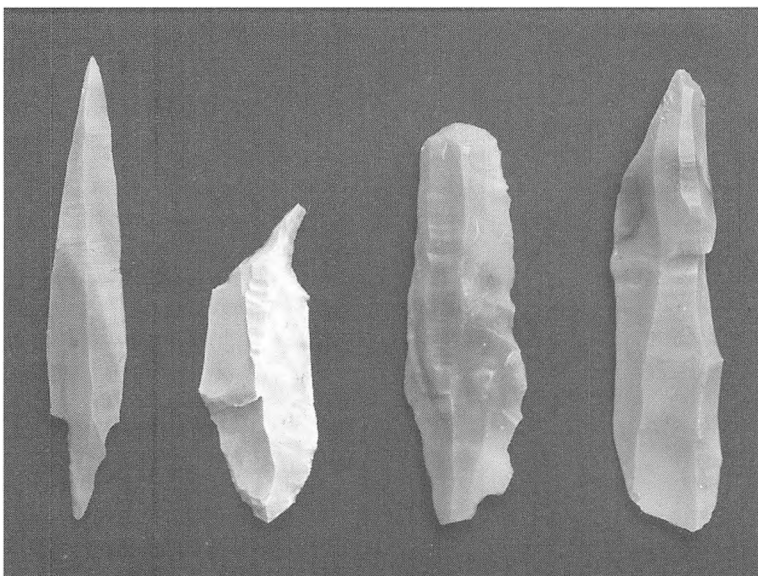
lingen i denne mellemistid og ved, at der har været gunstige livsvilkår for planter, dyr og mennesker.

Ved Vejstrup Skov nær Christiansfeld har brødrene Niels og Åge Boysen i et gruslag i 8-9 meters dybde gjort fund af tildannet flint, der måske hører denne mellemistid til, og som har stor lighed med fund fra bl.a. den engelske Clactonienkultur. Fundet syntes sikkert omkring udgravningstidspunktet, i 1970'ernes begyndelse, hvor det var den store arkæologiske sensation, men siden den tid er der opstået større tvivl om dateringen.

Lidt mere sikre er måske nogle efter alt at dømme marvspaltede dådyrknog-

Et groft flintredskab fra Vejstrup Skov ved Christiansfeld. Stammer det fra næstsidste mellemistid for 300-400.000 år siden?

Et værktøjssæt fra Hamburg-pladserne ved Slotseng. Fra venstre ses pilespids, zinken, skraber og stikkel.

ler, der er fundet i sølag fra sidste mellemistid, Eem Mellemistiden, for ca. 120.000 år siden, ved Hollerup nær Langå. Måske et indirekte vidnesbyrd om neandertalers færden i en mellemistid, hvor temperaturen i perioder var noget højere end i dag.

Umiddelbart nord for Sønderjyllands amt ligger i Seest ved Kolding nogle grusgrave, som siden 1950 har leveret et stort antal dyrekogler (mindst 100), hvoraf nogle stammer fra for længst uddøde arter. Hvem ville have drømt om, at der i perioden ca. 130-25.000 år før i dag har vandret følgende sælsomme dyr rundt på Koldingegnen: skovelefant, skovnæsehorn, mammut, steppebison og irsk kæmpehjort? Sidstnævnte har haft en imponerende gevirspændvidde på op til fire meter! Men hvad har det med mennesker at gøre? Jo, en lokalitet, der er så rig på fossile dyrekogler, er også en potentiel arkæologisk lokalitet. Der er da også i grusgravene fundet enkelte flintflækker og -spåner, som antyder, at også skabningens herre, i dette tilfælde i form

af neandertalmennesket, har jaget i Kolding Ådal, som har eksisteret i hele den nævnte periode. Det understreges af fund af elefant- og dådyrkogler, som er fundet på uforstyrret leje i ferskvandstørv på ådalens bund ved Ejstrup Station.

De tidligste, usvigeligt sikre spor efter mennesker her i landet er »kun« 14-15.000 år gamle. Også her spiller Sønderjylland en hovedrolle. I efteråret 1968 var amatørarkæologen Jørn Fynbo på rekognosceringstur Jellsøerne rundt, da han på en højt hævet sandterrasse ved Oversøs sydbred fandt nogle underlige krumborlignende flintredskaber, som fik ham til at studse. Den første danske boplads fra Hamburgkulturen, Jels 1, var fundet, selv om det først for alvor gik op for arkæologerne lidt mere end 10 år senere. Her skal det lige indskydes, at den fremragende, autodidakte tyske arkæolog Alfred Rust siden 1930'erne i Ahrensburgdalen lidt nord for Hamburg havde udgravet en række boplads, som var beboet af de første rensdyrjægere, der indtog det nordeuropæiske lavland efter nedisnin-

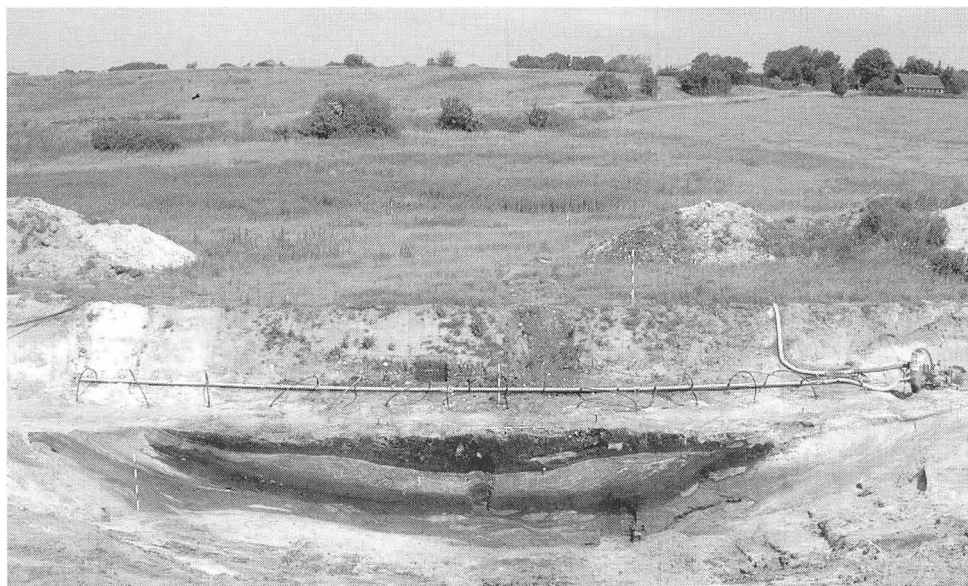
gen. Og i søaflejringer ud for bopladserne var det lykkedes i stor dybde at finde tusindvis af rensdyrknogler og -takker samt redskaber af flint og organisk materiale. Heraf altså navnet Hamburgkulturen. Lige siden havde danske amatør- og fagarkæologer været på jagt efter denne kultur her i landet.

De krumborlignende redskaber har af de tyske arkæologer fået det besværlige navn zinken. Der er tale om flækkeredskaber, hvor den ene eller begge ender ved finhugning er udformet som et krumt næb. De kan bruges til lidt af hvert, til at skære, skrabe og bore med. Altså universalredskaber, jægerstenalderens svar på den svejtsiske lommekniv. Typen, især dobbeltzinken, er så karakteristisk, at finder man sådan en, kan man være næsten sikker på at stå over for Hamburgkulturen. I august 1981 stak Haderslev Museum, under Flemming Rieck og forfatterens ledelse, spaden i jorden ved Jels, og i 1983 var den første danske boplads fra

Hamburgkulturen færdigudgravet. Den fremtrådte som en oval flintkoncentration på ca. 7 x 11 m og rummede tusindvis af flækkeblokke, flækker og spåner, men kun ca. 125 deciderede redskaber. Ud over zinken: Pilespidser, skraber og stikler, sidstnævnte stemmejernsagtige redskaber, som har været fortrinlige til arbejde i knogle og tak.

Da udgravningen af Jels 1 i 1983 nærmede sig sin afslutning, lykkedes det ved søgegravning at finde endnu en boplads fra Hamburgkulturen, Jels 2, kun 30 m derfra. Den havde nogenlunde samme udstrækning, gav som den første 12-13.000 blokke, flækker og spåner, men er med sine ca. 700 redskaber én af de rigeste Hamburgpladser overhovedet.

Scenen skifter til Haderslev Museums fundmagasin, hvor forfatteren i foråret 1985 står på toppen af en høj stige i færd med at sætte fundkasserne fra Jels på plads på reolen. Fra dette ophøjede stude ser han magasinforvalteren, Carl An-

Et ca. 23 m langt profil tværs gennem dødishullet fortæller om vegetationsudviklingen og dermed klimaet lige fra slutningen af nedisningen og til langt ind i vores mellemistid.

En klynge af bearbejdede rentakker, der lå på den stærkt skrånende søbund i over fire meters dybde.

ker Thorsager, nærme sig med den lidt anspændte, skæve kropsholdning, som varslers om nye, spændende fund. I hånden har han et par uomtvistelige zinken, en skraber og nogle flækker. Det viser sig, at disse oldsager er indbragt til museet allerede i 1962 af en af dets tidligere medarbejdere, Peter Lepik. Ved lidt detektivarbejde lykkes det at finde ud af, at oldsagerne stammer fra en bakketop mellem landsbyerne Mølby og Neder Lert en halv snes kilometer nord for Vojens. Sagt på en anden måde: 5-6 km sydøst for Jels-pladserne og i direkte dalforbindelse med disse. Når Flemming Rieck og jeg kørte hjem fra Jelsudgravningen, valgte vi ofte netop ruten mellem Neder Lert og Mølby og sagde hver gang i munden på hinanden: Et oplagt område at slå sig ned i for rensdyrjægerne. Lidet anede vi, hvor meget tampen brændte.

Det viste sig ved rekognoscering og en søgegravning i 1989, at der var ikke bare én boplads, men en hel klynge, to fra den nu allerede velkendte Hamburgkultur og til vores store overraskelse to fra den lidt yngre, men i Danmark hidtil stort set ukendte Federmesserkultur, der vel bedst oversættes til »Penneknivskultur«. Den navngivende redskabstype er en lille flintspids, som ved finhugning er tildannet i forskellige geometriske former. En uheldig dåb, for der er ganske givet ikke tale om små knive, men om pilespidser, hvilket støttes af typiske skudskader. Af andre redskabstyper fra denne kultur kan nævnes skraber og stikler.

Bopladserne ligger ligesom dem ved Jels på veldrænet sandbund og højt hævet over vådområderne i Nørre Å- og Ørsteddalen. I den sene istids åbne og forholdsvist vegetationsfattige landskab må

de have været stærkt eksponeret for vind og vejr, så der må have været en tungtvejende grund til at slå sig ned på et så udsat sted: Fra dette høje stade har de næsten hele horisonten rundt haft et formidabelt overblik over landskabet og har kunnet holde øje med byttedyrene. Ikke mindst rensdyrene, hvis vaner de har haft et indgående kendskab til. Jægerne har ikke fulgt i de »knirkende rensdyrs spor«, som Palle Lauring smukt lydmalende har beskrevet det i en af sine bøger. Dertil bevæger renerne sig for hurtigt. Nej, jægerne har kendt de ruter, som dyrene fulgte på deres sæsonmæssige vandringer, og har slået sig ned på strategiske punkter i forhold hertil. Kun et par hundrede meter fra bopladserne ligger dalens bredder ganske tæt på hinanden, et oplagt overgangssted eller »tvangspassage«.

Alle fire bopladser har givet et rigt fundmateriale bestående af de gængse flintredskabstyper. Men det er vel at mærke kun flint, som er bevaret i den sandede jord.

Derfor kom råbet »vi har fundet noget spændende!« i 1991 som sendt fra himlen. Det var en smuk augustdag med langsomt duvende cumuluskyer. Et hold under ledelse af geologen Jette Lorentzen var i gang med at foretage boringer i lavningen nord for bopladserne. Boret på kun 7 cm i diameter havde mirakuløst ramt en rentak i 4.5 m's dybde og bragt en stump op til overfladen. En søgegrøft på blot 2 kvm førte i løbet af den næste uges tid til fundet af en rentak, nogle knoglefragmenter, ligeledes af rensdyr, og en fuldstændig frisk zinken som var den lavet i går. Fundene lå i et lag af olivengrøn lergytje fra den første varmetid efter nedisningen, den såkaldte Bøllingperiode 15-14.000 år før i dag. En C14-datering har givet resultatet 14.700 (kalibreret). Supplerende boringer viste, at der var tale om dét, som geologerne med et lidt dystert udtryk kalder for

et »dødishul« (dødis: stilleliggende is i modsætning til bevægelig gletcheris). En stor klump is er smeltet her, og der var for længst blevet skabt en sø med en diameter på ca. 25 m, da jægerne under deres vandring nåede frem til Slotsengområdet. I årtusindernes løb er søen herefter blevet opfyldt af jordlag, således at den i dag kun kan anes som en ganske svag lavning i terrænet.

En langt mere omfattende undersøgelse af dødishullet blev indledt i maj-juni 2000 og førte til fundet af en større klynge af rentakker og knogler, hvoraf de fleste var bearbejdede på den ene eller anden måde, bl.a. ved hjælp af den såkaldte »skurerende teknik«, hvorved en lang spån er udskåret af takkens mest massive del, stangen, med henblik på redskabsfremstilling. På grundlag af takkernes udviklingsstadium var det muligt at afgøre, at dyrene er nedlagt i perioden primo september til ultimo december. Af andre fund fra dette års kampagne kan nævnes enkelte flintflækker og en hovedstor, naturligt afrundet granitsten med en lille skålformet, kunstigt frembragt fordybning, måske en amboltsten.

Fundbilledet i 2001 var mere alsidigt. Andelen af rensdyrknogler i forhold til takker var nu større, og det lykkedes også at finde flere fugle- og fiskeknogler. Her til kommer to særligt opsigtsvækkende fund, dels en brysthvirvel af rensdyr, gennemboret af en flintpilespid, hvoraf en del af bladet sad tilbage, dels et lille stykke bearbejdet basalt (vulkansk bjergart), der efter en foreløbig geologisk vurdering ser ud til at stamme fra Centraleuropa, måske Rhinegnene. Hvis det efter en nærmere analyse viser sig at holde stik, har vi hermed et sensationelt vidnesbyrd om vidtstrakte vandringer og sydlige fjernforbindelser for næsten 15.000 år siden.

Undersøgelserne omfattede de sydligste 2/3 af dødishullet. Et vest-øst orien-

teret profil tværs gennem søaflejringerne fra bred til bred viste en komplet senglacial lagserie, vel nok den smukkeste og mest ideelle, der hidtil er set i Nordeuropa. En knivskarp grænse mellem perioderne Yngre Dryas og Præboreal støtter den opfattelse, først og fremmest baseret på de grønlandske iskærner, at istiden er afsluttet med en raketagtig temperaturstigning. Med andre ord: At bratte tem-

peratursvingninger ingenlunde kun er et nutidigt fænomen, men kan skyldes helt naturlige årsager. Vi foruroliges over en temperaturstigning på 0,8 grad inden for de sidste 100 år, men istidsfolket har oplevet svingninger på 5-7 grader inden for en enkelt generation.

På www.slotseng.dk kan man fra ca. 1. juli 2002 se en lang række farvebilleder fra Slotsengudgravningen.

Brysthvirvel af rensdyr gennemboret af en flintpilespids, der er splintret ved mødet med knoglen. Men endnu sad en stump tilbage. Knoglen måler ca. 21 cm.

H. P. Hanssens historiske indsats

Af H. E. SØRENSEN

Grænsen ligger fast og har gjort det gennem svære kriser. Fhv. museumsinspektør H. E. Sørensen skildrer H. P. Hanssens indsats for at sikre en retfærdig og holdbar løsning på grænsespørgsmålet.

»Her fødtes H. P. Hanssen, sønderjydernes talsmand«, står der beskedent på den mindetavle, der er indmuret i Nørremøls stuehus.

Hans Peter Hanssen (1862-1936) valgte som ung at blive i Sønderjylland og gøre preussisk militærtjeneste i modsætning til så mange af hans generation, der udvandrede til Danmark eller Amerika for at slippe for de tre år som tysk soldat. Det blev afgørende for ham. Han gjorde sin borgerpligt og vandt derved sin ret som ligeværdig borger i det tyske kejserrige.

Efter nogle studieår i Danmark og Tyskland vendte han tilbage til Sønderjylland. Her agiterede han for, at de unge mænd skulle blive og tage militærtjenestens byrde på sig for derved at bevare retten til hjemstavnen. Hvis alle rejste, ville danskheden hurtigt svinde ind, og preusserne ville have nået deres mål: At gøre landsdelen tysk.

Politiker og organisator

Samtidig forstod han, at der var brug for en organisering af de danske sønderjyder, og derfor var han i 1888 medstifter af Den Nordslesvigske Vælgerforening, der blev de danske sønderjyders politiske organisation frem til Genforeningen. Senere var han med til at oprette både Sprogforeningen og Skoleforeningen.

Ved faderens død i 1892 fik han udbetalt sin arvepart i gården, og for disse

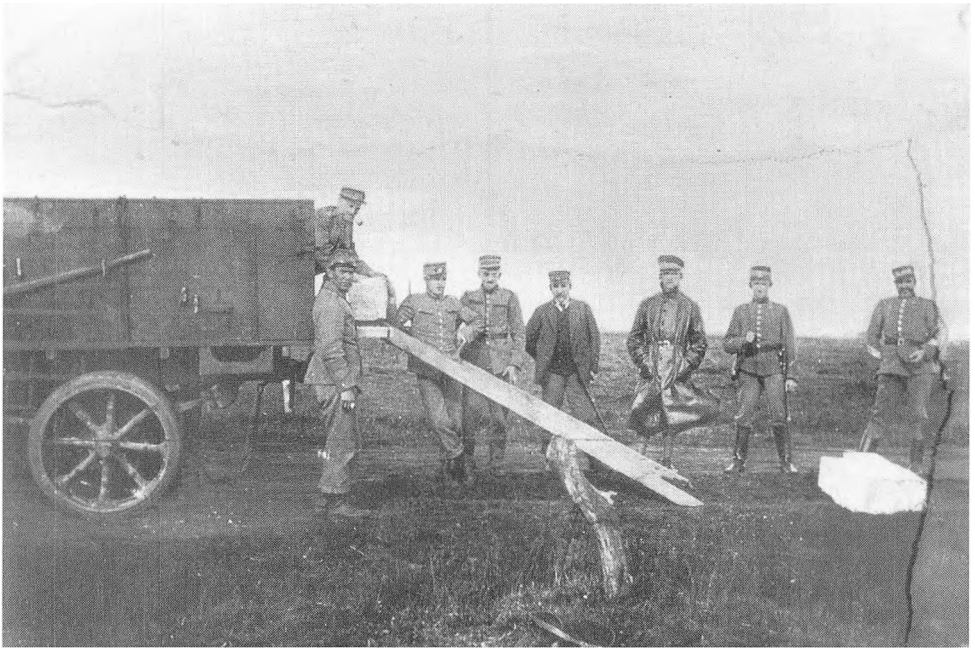
penge købte han dagbladet »Heimdal« i Aabenraa, der blev hans talerør. Han var i disse år virksom inden for snart sagt alle grene af det danske arbejde, og det føltes derfor naturligt, at han i 1896 indvalgtes i den preussiske landdag. Efter Jens Jessens død i 1906 var han næsten selvskreven som rigsdagsmand.

H. P. Hanssen var en langt mere smidig politiker end Jessen, der stod for en demonstrativ danskhed. Heller ikke Hanssen bøjedede af på sine standpunkter, men han fremførte dem ikke så provokerende og rethaverisk ved enhver given lejlighed som Jessen. Alligevel blev Hanssen flere gange idømt bøder og fængselsstraffe for sit politiske virke, senest i 1906.

Et af de første spørgsmål Hanssen fik

H.P. Hanssen (1862-1936). Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Grænsestenene sættes i 1920. I alt blev der sat 279 sten langs grænsen. Foto: C. C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

løst som rigsdagsmand, var optantbørnenes ret til at blive preussiske statsborgere. Optanter var dem, som efter 1864 havde valgt at beholde deres danske statsborgerskab og derfor hverken havde de rettigheder eller pligter, som et preussisk statsborgerskab indebar. Optanter kunne f.eks. udvises fra den ene dag til den anden på det spinklest tænkelige grundlag.

I løbet af de 13 år, H. P. Hanssen var rigsdagsmand, opnåede han mange praktiske resultater, ligesom han var en uforfærdet talsmand imod de tyske overgreb, der fandt sted.

Folkenes selvbestemmelsesret

Ved Tysklands sammenbrud i efteråret 1918 rejste han den 23. oktober i Rigsdagen kravet om en afstemning i henhold til Pragfredens paragraf 5 og de fjorten

punkter vedrørende folkenes selvbestemmelsesret, som den amerikanske præsident Wilson havde fremsat. Heri var Nordslesvig ganske vist ikke nævnt direkte, men den tyske udenrigsminister dr. Solf lod skriftligt H. P. Hanssen vide, at det var den tyske regerings opfattelse, at »også det nordslesvigske spørgsmål ... må løses på grundlag af den pågældende befolknings selvbestemmelsesret.«

For at forberede afstemningen og Nordslesvigs tilbagevenden til Danmark indtrådte H. P. Hanssen i sommeren 1919 i den danske regering samtidig med, at han nedlagde sit mandat som tysk rigsdagsmand. Efter Genforeningen var han en kort periode medlem af Folketinget, men fra 1920 lå hans betydning først og fremmest på det kulturelle og organisatoriske område, samtidig med at han skrev en række bøger om sønderjyske

forhold. I sine sidste år satte han hele sin prestige ind på at dæmme op imod nazismen, der havde et stærkt tag i dele af den sønderjyske befolkning, bl.a. næret af landbrugskrisen og den udbredte arbejdsløshed.

H. P. Hanssen var i en menneskealder en af de mest fremtrædende mindretalspolitikere i Europa. Han var respekteret i vide kredse langt uden for Sønderjylland, og hans ord havde en vægt i den tyske Rigsdag, som lå langt over tyngden af den ene stemme, han rådede over.

Grænsen fastlægges

Det var H. P. Hanssen, der i samråd med gode venner og kyndige rådgivere fastlagde den nuværende grænse mellem Danmark og Tyskland. Det skete på et møde i Vælgerforeningens ledelse på Folkehjem den 16. og 17. november 1918, hvor 59 af de tilstedeværende stemte for hans forslag, mens kun to stemte imod.

Diskussionen om en sydligere grænselinje blev dog hurtigt heftig, og der indkaldtes til et møde på Askov Højskole den 3. og 4. januar 1919. Her blev det foreslået som et kompromis mellem Aabenraalinen og Dannevirkelinien, at Flensborg blev inddraget under 1. zone, men det forpurredes (ifølge Jacob Kronika) af Ernst Christiansen, »Flensborg Avis«'s redaktør, som holdt på en grænse ved Dannevirke.

»Da jeg havde givet mit svar på et mig uacceptabelt »fredstilbud« og sagt »Dannevirke«, da faldt fra en meget god vens side den hviskende bemærkning om, at nu skulle Flensborg være gledet bort fra mig,« skrev Christiansen i 1927 og fortsatte: »Jeg kan den dag i dag ikke fortryde, at jeg i januar 1919 ikke gik med til at bjærge Flensborg ved at svigte retskravet om selvbestemmelsen på gammel dansk folkegrund i Sydslesvig.«

Herefter var de senere diskussioner krusninger på overfladen, selv om bøl-

gerne kom til at gå højt, og det en overgang så ud, som om Flensborgfolkene ville vinde flertallet i Vælgerforeningens ledelse.

Flensborg kunne H. P. Hanssen muligvis have accepteret, hvis der havde været enighed på Askovmødet, men det er min overbevisning, at når han lagde grænselinien nord om byen (»Clausen-linjen« efter H. V. Clausen, som havde udarbejdet udkastet) og holdt fast i den, var det i erkendelse af, hvad afstemningsresultatet også viste, at byen havde et klart og meget stort tysk flertal.

En samlet afstemning i begge zoner?

Det er blevet fremhævet, at en samlet afstemning i 1. og 2. zone ville have betydet, at begge områder ville være kommet til Danmark, fordi der sammenlagt var et dansk flertal.

Det er korrekt. Men det danske flertal var så spinkelt som 53,4 pct. Hvis der havde været tale om en samlet afstemning, er det ikke sikkert, at dette resultat ville have kunnet holde. I så fald ville flere »blakkede« nord for den nuværende grænse måske have stemt tysk, idet muligheden for at forblive under Tyskland ville have været reelt til stede, hvad den ikke var efter de gældende regler.

Samtidig kan man selvfølgelig ikke afvise, at den danske stemmeprocent syd for grænsen modsat ville have været større, da man så havde en mulighed for at »komme med«. De to forskydninger ville muligvis have opvejet hinanden. Men det kan vi ikke vide.

Og man ville i hvert fald ikke have haft en klar nationalpolitisk grænse. Grænsen ville stadig kunne anfægtes.

Hvem tør forestille sig, at der i hele området - begge zoner som helhed - ville have været et, selv nok så spinkelt, tysk flertal!

Det ville have betydet, at også de rent danske dele af Nordslesvig var forble-

Til Hr. Johannes Lehmann!

Vor Kamp var en Kamp for Retten.
 Vor Løsen var Arbejde. Under dette
 Enhedsmærke blev den unge Slægt
 samlet og har den sejret.

København d. 25. Oktober 1927

Dedikation fra H.P. Hanssen til
 Johannes Lehmann. Teksten lyder:
 Til Hr. Johannes Lehmann!
 Vor Kamp var en Kamp for Retten.
 Vort Løsen var Arbejde. Under dette
 Enhedsmærke blev den unge Slægt
 samlet og har den sejret.
 p.t. København d. 25. Oktober 1927.
 H.P. Hanssen

vet under Tyskland. At Røddings, Grams og Møgeltønders nationale tilhørsforhold var blevet afgjort af et altovervejende tysk flertal i Flensborg, Fjorde og Frisland. Så havde der ikke været nogen vej tilbage.

Konsekvenserne af en Dannevirkelinie

Hvis man forestiller sig, at H. P. Hanssen og hans fløj var gået med til, at Danmark skulle have haft hele Sønderjylland til Ejderen (eller Dannevirke) uden folkeafstemning, og at den danske regering ville have godkendt dette, kunne de allierede måske have accepteret det, selv om det stred mod princippet om folkenes selvbestemmelsesret. Men så må man også gøre sig konsekvenserne heraf klart.

Det ville for det første have været et klart overgreb mod Sydslesvigs overvejende, i de sydlige egne næsten rent, tyske befolkning. Et overgreb, som ikke ville have stået tilbage for den tyske volds politik mod danskheden i årene forud.

For det andet ville det have betydet et så betydeligt tysk befolkningselement

nord for den danske grænse, at Sønderjylland ville have haft et stort tysk flertal. Der bor nemlig langt flere mennesker i Sydslesvig end i Nordslesvig, idet såvel arealet som befolkningstætheden og ikke mindst byerne er betydeligt større. En konsekvens heraf ville have været, at der efter Genforeningen ikke havde siddet ét tysk medlem i Folketinget, men måske femten eller tyve!

»Heim ins Reich«

Endelig er det lidt af et mareridt at forestille sig, hvad der ville være sket i 1930'erne efter nazisternes magtovertagelse i Tyskland, hvis man havde haft et tyskdomineret Sønderjylland. En ting er i hvert fald sikker: Grænsen ville ikke have ligget fast.

Mon ikke Det Tredje Riges politik, som forlangte, at »tyske« grænseområder skulle »heim ins Reich«, ville have udmøntet sig i et krav om hele landsdelen og ikke kun de tyskdominerede områder. Hele det danske Nordslesvig ville dermed være blevet en del af Nazi-

tyskland i løbet af 1930'erne og havde måttet gøre Anden Verdenskrig med på tysk side.

Dette perspektiv stod klart for H. P. Hanssen allerede i 1918-20. Han var overbevist om, at det ville være et spørgsmål om relativt få år, inden Tyskland var ovenpå igen.

Hans datter, Ingeborg Refslund Thomsen, skriver i erindringsbogen »Hjemme i Nordslesvig«, at statsminister Niels Neergaard i maj 1920 ønskede at gøre H. P. Hanssen til »sønderjysk kommissær«. Han var ikke særlig begejstret, men spurgte, hvilken politik Neergaard agtede at føre. Statsministeren svarede, at hans regering ville tilstræbe en internationalisering af 2. zone i toldforbund med Danmark, »så vi ved en ny afstemning ad åre, om ca. 15 år, kunne vinde flertal dernede«. »Så er der ikke mere at forhandle om,« sagde Hanssen.

Fru Refslund Thomsen tilføjer: »I 1935, året før H. P. Hanssens død, arbejdede han meget med sine erindringer, ofte fortalte han om dette møde og sagde: Nu er de 15 år gået, hvilken ulykke, om vi nu skulle have grænsespørgsmålet rullet op under Hitler-styret.«

H. P. Hanssens fortjeneste

H. P. Hanssen måtte døje mange hårde angreb og megen tort for sit klare standpunkt og sin afvisning af en udvidelse af 1. zone på bekostning af selvbestemmelsesretten. Modstanden udartede sig til hadefuld forfølgelse og smålig chikane, så man end ikke undte ham at holde hovedtalen ved Genforeningsfesten på Dybbøl den 11. juli 1920, skønt han burde have været selvskreven til det.

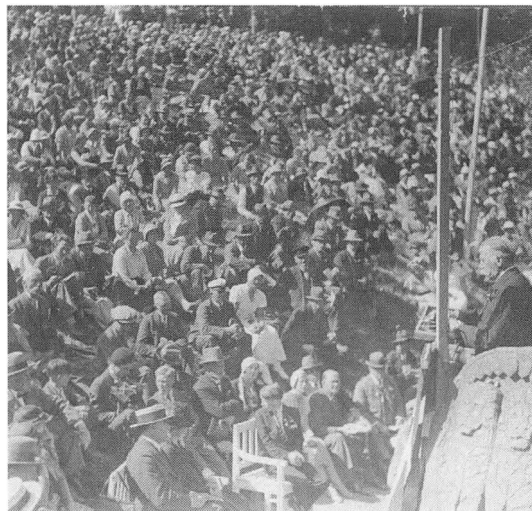
En god ven har fortalt mig, at hans bedstefar, der var Flensborg-mand, havde H. P. Hanssen i en sådan grad, at han omtalte ham som »Hans Peter Tysker« og svor på, at han aldrig skulle komme over hans dørtærskel. Når vi mellem Danmark

og Tyskland fik en af de folkeretsligt mest retfærdige grænser, der er trukket i verden i nyere tid, og en grænse, der har holdt selv i de værste storme (og vel aldrig har været virkelig anfægtet af nogen ansvarlig myndighed), så er det i første række H. P. Hanssens fortjeneste.

Han lod sig ikke rokke af de nationalistiske ekspansionsdrømme og råbet om »korstog til Dannevirke«, men stod fast på den folkelige ret til national selvbestemmelse, både for danske og tyske. Netop derfor er denne grænse en af få statsgrænser, der blev trukket på Versailleskonferencen efter Første Verdenskrig, der stadig holder.

H. P. Hanssen trak den kommende grænse allerede i november 1918. Folkeafstemningerne den 10. februar og den 14. marts 1920 var bekræftelsen på, at han havde ret.

Derfor indtager han pladsen som en af de største, vel den største skikkelse i Sønderjyllands, måske i Danmarks historie i de sidste hundrede år.

H.P. Hanssen som taler ved Det unge Grænselværns årsstævne på Skamlingsbanken i 1934. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Et sommerhus med historie

Af KIRSTEN GRAU NIELSEN

Ved Dynt strand ligger et hus, som redaktør Andreas Grau købte som sommerhus i 1927. Her fortæller Kirsten Grau Nielsen om huset, der var familiens hjem og rammen for vennskabsbånd på tværs af partiskel.

Der var engang et hus. Det står der endnu. Det var engang kvarter for de preussere, der i 1864 sendte en regn af granater mod skanse II på Dybbøl og skød Sønderborg i brand. Siden har det huset tre generationer af en fiskerfamilie. I 75 år og fire generationer har det været min families sommerhus. Det er bygget ved Dynt Strand på Broager Halvø i 1862. På et billede fra 1864 ses den danske stolthed, panserskibet »Rolf Krake«, i angrebsstilling i Vemmingbund for at tilintetgøre de preussiske batterier, hvilket mærkeligt nok ikke lykkedes. På billedet ses huset. At det »overlevede« granatangrebet er et mirakel. Den dag i dag finder vi tunge granatstumper, ja sågar blindgængere spredt i haven og nærmeste omegn, indtil 200 meter fra kystlinien, grænsen

for danskernes formåen. Skibet må have glemt sit sigtekorn derhjemme.

Tro det eller ej, men jeg har som lille skolepige stået på Dybbøl den 18. april og set to veteraner fra 1864, ikke spøgelser, men små indtørrede mænd på over 100 år med kridhvidt hår og skæg under de sorte kasketter. Oldingen og barnet har, når de mødes margin til margin, tilsammen et vingefang på et par sekler. Så dybe tanker beskæftigede mig ikke den dag. Mine øjne søgte bag ryggen på 18. april dagens højtidelighed over til det lille stråtækte hus på den anden side af Vemmingbund, som nu var på danske hænder i et dansk land. Huset og de tyske batterier på skrænten over haven var også genstand for de danske jensers opmærksomhed i 1864 her i skanse II, hvor vi stod. Hvem ved - måske var de to veteraner med her dengang? Kun fra skanse II kunne de danske kanoner nå over Vemmingbund, hvorfor de var under kraftig beskydning den modsatte vej. Fra man så røgskyen fra de tyske kanoner, til granaten nåede skansen, gik der 13 sekunder, lige tid nok til at råbe »Broager dæk!« og søge dækning. Som bekendt gik det hårdt ud over Dybbøl og de danske tropper.

Vejen til huset

I 1927 købte min far, redaktør Andreas Grau, det smukke stråtækte hus, der si-

Der ventes gæster i sommerhuset ved Dynt Strand. Bag træerne i baggrunden stod de tyske batterier, der skød Sønderborg i brand i 1864. Foto: Kristen Grau Nielsen.

den da har været vores sommerhjem, med streg under hjem. Her samledes familien hver sommer, og her voksede generationerne op sammen og blev fortrolige med strand og hav i den dengang aldeles uberørte natur.

Ad vandvejen er der 5, ad landevejen 13 km fra vort daværende vinterkvarter i Sønderborg. Vore første ture derned foregik ad skinnevejen, i loppekupé med et kolerisk stampende og hvæsende lokomotiv for. Efter to skift, i Vester Sottrup og Broager med tilhørende ventetider, ankom vi prustende og hvislende til hovedbanegården i landsbyen Dynt, hvor familien samledes med al oppakningen på den grusbelagte »perron«. Mens toget masede videre til endestationen Skelde, drog vi til fods mod Dynt Strand ad krogede hulveje langs de gamle markskel. Hjulsporene endte efter et brat dyk ned ad en skrænt ude på en blomstereng, og dér lå og ligger huset med sin venlige, valmede stråtagsgavl vendt mod os.

Men der var sandelig endnu et offentligt transportmiddel. En af de små gamle fjorddampere pløjede dagligt under megen dunken og skælven sin rute mellem Sønderborg og Flensborg med anløb forskellige steder langs kysten. Ved det såkaldte »Spar Es« i Skelde lagde den lille damper til ved en primitiv træbro morgen og aften på turen frem og tilbage. Med denne tog min far frem og tilbage for at redigere »Dybbøl-Posten« i Sønderborg. For at komme til »Spar Es« måtte man gå et par km langs stranden for foden af stejle lerskrænter. Ved storm og højvande måtte man kravle på skrænten. På disse ture, som min far nød at gå, planlagde han dagen og »skrev« dagens leder.

Udvendig har huset endnu sit gamle ansigt. Indvendig er der hygge og fornødne faciliteter. Men da mine forældre overtog huset, var det mere end primitivt. Trods mine da fire år husker

Morgenmad i »Grotten«. Fra venstre ses: Andreas Grau, Kirsten Grau, Grethe Nielsen, Mogens Grau og Ellen Grau. Foto: Kirsten Grau Nielsen.

jeg mange ting med fotografisk tydelighed. Især køkkenet med det lerstampede gulv, de rå, kalkede vægge med den store syldsten i hjørnet. På væggen var et hængeskab, hvor vi opbevarede maden. Et komfur med jernringe og messingelænder stod ved det oprindelige ildsted, den åbne skorsten, der brugtes til røgning. Stuen var lille, med klinkegulv og en alkove så kort, at man kun kunne sidde op i den. Mellem de brede, utilhuggede og ormstukne loftsbrædder så man uden besvær op i stråtaget, ligesom ørentvistene ubesværet dryssede ned i rødgrøden. Råt tilhugne bjælker bar og bærer endnu loftet.

Vand hentede man i en dyb murstensbrønd under skrænten for enden af haven. Jeg husker endnu, hvordan man hev dækslet op, smed en spand ned, hvordan den kæntrede og med en sugende lyd fyldtes, til den strammede rebet og blev halet op. Næste spand ligeså, og så bar man dem op til huset i et åg. Jeg kan endnu høre det dumpe, underjordiske drøn, når det tunge dæksel blev smækket i. Det mystiske dyb virkede dragen- de og uimodståeligt trods advarsler og

»Kongelig hof-socialdemokrat« og medlem af Folketinget J.P. Nielsen fotograferet ved Dynt Strand. Foto: Kirsten Grau Nielsen.

formaninger om ikke at komme det nær. Planter hang ned fra sprækkerne mellem de ujævne mursten. Af og til anedes en skygge i det dunkle vand, kildens evigt ilende ånd? Den viste sig dog at være prosaisk virkelighed i form af en kort, men enormt fed ål. Vor gamle nabo i det tredje hus forklarede, at den var blevet sat derned af hans far 30 år tidligere. Vi ynkedes og væmmedes: Alt det ålevand, vi havde drukket! Et medlidenhedsdrab fulgte. Kort efter fik vandet en brunlig lød og en fyldig smag. Brønden lå i en lavning mellem to møddinger med latrin og andet godt. Ikke så sært, at ålen kunne trives! De gamle var ikke så dumme! Men vi foretrak at lave en ny boring oppe ved huset.

Paradis ved Dynt strand

I dette paradis hentede vi sundhed og glæde. Her knyttedes et varmt venskab

mellem to nabofamilier, mellem venstremanden Andreas Grau og »den kradse« socialdemokrat I. P. Nielsen. Da far købte »Strandhuset«, sagde man: »Kan det da gå?« Det kunne det. Partipolitik lå far fjernt. Han var dansk og havde kæmpet for at vække danskheden til live igen i Sønderjylland under fremmedherredømmet. I. P. var dansk. Hans far havde kæmpet på Dybbøl i 1864, hvilket naturligt nok havde præget holdningen i hans barndomshjem. Far og I. P. kunne drille hinanden på det hjerteligste og tilintetgøre hinanden verbalt i forsamlingshuse og presse, men de var begge kloge nok til i gensidig respekt at afholde sig fra partipolitiske påvirkningsforsøg. Så hvorfor ikke være venner? Venskabet holdt, til døden dem skilte. Trods min daværende lidenhed husker jeg de strålende aftener i »Strandhuset«, når far og I. P. sad i hver sit hjørne af den dybe lædersofa, hvorfra spiraler af cigarrøg langsomt fordelte sig under bjælkeloftet og trak ud i aftensoolen gennem den åbne dør. Vid og venskab fyldte stuen og lejrede sig i sinde som gyldne barndomsminder. Vi lo meget, når far og I. P. foldede sig ud. I. P. besad en vidunderlig humor, der gav sig udslag i beretninger om begivenheder, der i sig selv ikke var så sjove, hvis det ikke lige var for den drejning, de fik i I. P.'s mund. Når så latteren udløstes, tog I. P. et dybt drag af cigaren og lænede sig tilbage med et fornøjet glimt bag lorgnetterne.

Det var her, vi en dag mødte kong Christian X (på sønderjysk: Kedde Kryds) og dronning Aleksandrine, der var nede for at billige det nygifte kronprinspars ønske om et yderst beskedent badehus ved den øde strand. Og det var her, de i hen ved 35 år nød freden og familielivet, når de var på Gråsten slot og ellers kunne afse tid. Vi har således på behørig afstand kunnet følge de tre prinsesses opvækst.

Her knyttedes endnu et venskab af de sjældne: Gennem samarbejde med daværende kronprinsesse, senere dronning Ingrid i »Sønderjysk Hjælpefond« og »Kronprinsesse Ingrid's Feriehus for Sønderjyske Børn« knyttede I. P. og kronprinsessen, to personligheder fra hver sin ende af den sociale skala, nære venskabsbånd. Det medførte en del uanmeldte besøg i »Hytten« hos I. P. og hans »Mutter«, hvorunder de kongelige aldrig forsømte at komme ind og hilse på os naboer. Måtte man på de smalle veje springe af cyklen, når de kongelige biler passerede, råbte kong Frederik (Fidde) »Davs nabo!«.

Under Anden Verdenskrig var det gamle hus atter i krigszonen under de mange luftkampe og nedskydninger med eksploderende bombelaster, der ofte var uhyggeligt tæt på, så tæt på, at huset slog revner. Snart kunne vi til samlingen af granatsplinter fra 1864 føje nye, forrevne bombesplinter. Når det var værst, sad vi trykket ind i husets hjørner med dyner og puder som værn mod eventuelle glassplinter. Så fortalte mor historier fra sin ungdom på Sydfyn. I krigens første år kunne vi om morgnen samle engelske løbesedler op: »Få Hitler standset, ellers bliver vi nødt til at bombe byerne!« Efter 1/2 år hed det: »Forlad byerne, for nu kommer vi og bomber!« Derefter kom de, når vejret var godt om natten, senere også om dagen, i stimer af store flyvende fæstninger. Så kunne landskabet blive oversået med brede, meterlange sølvpapirstrimler, der tjente som camouflager mod det tyske antiluftskyts. En aften jublede vi, da vi så og hørte englænderne ramme et nærliggende tysk flak på Broagerland. Vi lå jo kun få km fra den tyske grænse. I årene før krigen klirrede vinduerne mangen en nat, og dørene spang op i drønet fra den tyske marine, der holdt øvelser i Flensborg Fjord.

På baggrund af dette var et natligt tordenvejr det rene vand. Men på grund af

stråtaget stod vi altid op, og mor satte sølvtøjsskuffen ved yderdøren - og så spillede vi ellers bridge til den lyse morgen, mens tordenvejret for længst var over alle bjerge.

Badestrand og båd spillede en stor rolle i ferielivet, og vi tilbragte hele dage med at svømme, ro og pilke torsk i stimer. Det var dengang! Dengang var vandet så glasklart, at man ved havblik kunne se ålene og prøve at stange dem med en lyster. Men så blev det forbudt! Eller man kunne stryge bunden med et bredt rejenet. I. P. kunne komme over og uden ord og med et lyst glimt i øjet pege mod stranden. Det lod jeg mig ikke sige to gange. Den dag blev der pillet rejer i begge huse til op over albuerne!

I den temmelig store have dyrkede vi asparges, kartofler, jordbær, hindbær, salat, alskens grøntsager og frugt. På omegnens marker groede der myriader af champignons, som vi gerne måtte plukke. Gårdenes folk skulle ikke nyde noget af de »skorrehatte«, de ville gerne leve lidt længere. Og brombær var der, nødder, hyld og slåen! Vi behøvede ikke at sulte. Indtil de yngre generationer på gårdene tog over. De ville gerne selv have herlighederne, som de forstod at værdsætte.

Rejefangst. J.P. Nielsen og forfatteren.
Foto: Kirsten Grau Nielsen.

Den danske sommer

Ingen sommerferie uden »Strandhuset« og Dynt Strand, der for mig er identisk med den danske sommer på godt og ondt - i mindet mest godt! Fra første feriedag styrtede vi alle derned. Dengang rejste man ikke ret meget, og generationerne tilbragte uforglemmelige dage sammen. Var vejret godt en aften, drog vi i samlet flok op mod Broager Halvøes højdepunkt, Gratelund. Herfra kunne vi mod syd se Flensborg og langs fjorden Holnæs og længere ude Angel og Gelting bugt. Mod øst lå Kegnæs og bag den de fynske alper. Over Sønderborg fortonede sig Als med Egen kirke som højdepunktet. Dybbøl hævdede sig stejlt over Vemmingbund, og mod nordøst sås Bøffelkobbøl Skov i silhuet mod den synkende sol over Nybøl Nor og teglværkernes skorstene. En stille, lummerhed dag så vi langt ude i Østersøen spejlbilledet af skrænterne på Rygen, der stod på hovedet i den flimrende varmedis. Efter aftenuren vankede der jordbær eller rødgrød.

I tidens løb har adskillige gæster - mere

eller mindre celebre - været på besøg ved Dynt Strand, dette dengang ekstremt af-sides liggende og uberørte paradis. Under disse besøg hjalp de to nabofamilier hinanden. I. P. var en eminent kok, og ved et ålegilde serverede han ål på syv forskellige måder for bl.a. grev Schack, Schackenborg, hofchefen, kammerherre West, m.fl. En dag var dronning Ingrid med følge gæst ved et kaffebord. Ved disse lejligheder hjalp vi med serveringen. I. P. var medlem af finansudvalget, som blev budt til frokost i »Hytten« og hos os. Vore gæster kom ofte fra de europæiske mindretal, som far havde nær forbindelse med under sine studier af disse. Specielt husker jeg polakker fra den polske Vestgrænseforening, der svarede til vor grænseforening, og medlemmer af det vendiske mindretal.

Det er ikke for meget sagt, at dette lille, stråttækte sommerhus og det liv, der udfoldede sig dér, har spillet en afgørende rolle i ens udvikling og indstilling til det at være dansk i det skønne land »med dal og bakker fagre«.

Gæster fra den polske Vestgrænseforening. Fra venstre ses: Dr. Kraczmarch og Andreas Grau. Til højre Ellen Grau. Foto: Kirsten Grau Nielsen.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af ESKILD BRAM

Sproget er under luppen i Eskild Brams grænselandskronik for januar kvartal, hvor han også konstaterer, at det stadig er gratis at køre til Rømø.

Ordet sprogsag har i Sønderjyllands historie en ganske særlig klang. Begreber som sprogtvang og sprogreskripter males i mørke farver af mindst den ene af de nationaltsindede parter. Ordlisten vedrørende de verbale nuancer indeholder også det minderige Folkehjem i Aabenraa, fra hvis balkon H. P. Hanssen i 1918 varslede Genforeningens snarlige komme til tusinder af mennesker nede på pladsen. Lad os ikke glemme Sprogforeningen og alt det folkeligt-kulturelle, den stadig står for.

I dag snakker vi sprogsag på en helt anden baggrund, der allermindst har med det nationale at gøre, eftersom både tyske og danske i grænselandet har samme syn på sagen. Hvad kan det så være? Det er såmænd den gode, gamle sønderjyske dialekt og de forhåndenværende midler til at bevare den. En åndelig vaccine til at modvirke tab efterlyses.

Dansk i Sydslesvig

En sprogsag opfattet på den måde har siden 1945 også omfattet de danske sydslesvigere. Mens der godt nok tidligere fandtes kræfter, der i Nordslesvig advarede mod det såkaldte pladtdansk eller katøffeldansk, et bondesprog, jf. smædevisen »æ bynne å æ land' med æ kat' forstaen«, så er det lige omvendt i Sydslesvig. Her gælder parolen: Tal dansk!

Og helst her og nu. Det har velmenende mennesker længe forsøgt at gøre noget ved. Det sker naturligvis først og fremmest i den danske skole, men hjælpetropper er kommet til undsætning. Der er således oprettet en særlig sydslesvigsk afdeling af den historiske Sprogforening fra 1880. Det kvalitetsbevidste »Lille Teater« i Flensborg opfører klassiske ting udelukkende på dansk og med særdeles kvalitetsbevidste entusiaster, mens det vestslesvigske »Æ Amatør« spiller til dels »hjemmelavede« ting i al gemytlighed på den gemytlige vestslesvigsk dialekt, sådan som den endnu delvis tales i sognene lige syd for Tønder. Her, i det gamle Mellemslesvig, skal man højst grave et spadestik ned for at frilægge slesvig-dansk kulturstof, der ikke kun omfatter det sproglige.

En sproglig mutation

Buketten indeholder mange flere sproglige blomster. Fra det nuværende sydslesvigske sprogområde er der i den foreliggende forbindelse grund til at fremhæve lektor Karen Margrethe Pedersens både grundige og spændende analyse af de sproglige forhold i Sydslesvig, derunder det danske sprogs stilling. Som en vulkansk ø, der uventet dukker op, viste sig konturerne af en helt ny sprogdannelse. Man kan også gribe til en metafor og tale om en mutation mellem tysk og dansk, om man vil en helt ny europæisk sprogdannelse, måske et forbillede for andre mindretal.

I Nordslesvig går det rigtig fint med

Fhv. amtsborgmester Erik Jessen døde den 17. marts 2002. Han blev Sønderjyllands første amtsborgmester ved kommunalreformen i 1970 og en anset indehaver af dette nye kommunalpolitiske embede. Foto: Jydske Vestkysten. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

at modvirke indtrængen af modeindpisket fremmed »ugræs« i »det gammel språch«. Af nyere kulturelle gemmeæbler må først og fremmest nævnes »Æ synnejysk Forening«. Her lanceres med skiftende hittepåsomhed forskelligt nyt. Det foreløbige højdepunkt af originalitet var en sønderjysk gudstjeneste i Tinglev Kirke. Her masede både danske og tyske i skøn forening på for at høre pastor Christa Hansen udlægge teksten.

Sønderjysk som kirkesprog har imidlertid lydt før i Grænselandet. Dengang ikke som en uskyldig provokation, men fordi præsten fandt det naturligt. Prædikanten var den navnkundige, ikke teologisk uddannede frimenighedspræst L. B. Poulsen i Bovlund Frimenighedskirke. En mand, der havde været på åstedet, ci-

terede over for Deres krønikeskriver for mange år siden den specielle Poulsenske måde at fremsige trosbekendelsen på, nemlig omtrent således: »Vi forsage' æ Døwel å åll hans gjerninge'. Vi troe å Gu' Fader, den almægtige« osv.

Sønderjysk under Fremmedherredømmet
Har man sagt en god dansk præst i Bovlund, bør man ikke glemme de adstadige tyske sognepræster, som den humoristiske digter, Sprogforeningens bibliotekar og vært på »Folkehjem«, Nikolaj Andersen (1862-1919) i al godmodighed og på velklingende vers parodierede, f.eks. i »E præst å e dreng«. Nikolaj Andersen stammede fra Felsted og digtede selv i den sundevedske mundart, der for Guds skyld ikke må forveksles med det beslæg-

tede alsiske! Både digte og fortællinger egner sig den dag i dag fortrinligt til oplæsning. Et andet godt forslag til genbrug er Martin N. Hansens alsiske digte, hvoraf nogle er gjort sangbare. Sangen om den sønderjyske krigsfange i Frankrig, der længe efter hjemkomsten ikke kan blive fri (fange-fri) for mindet om en Madeleine dernede ved fronten, er fin poetisk realisme.

Hvorfor netop nu den store lovprisning af det sønderjyske folkemål? Det er, fordi der både fra den ene og den anden side af vismænd og kloge koner ringes med dødsklodderne over de danske dialekter. De vil efterhånden kun blive talt af mimrende mimoser, forkyndes det. De unge vil i stigende grad acceptere rigsmålet glose for glose. Der optages så mange nye ord, og der er ingen prestige forbundet med at lade alt være, som det altid har været. Hvem vil frivilligt tale anderledes end flertallet?

De sproglige hjælpetropper

Men endnu tør man godt være mindst en lille smule optimistisk og, hvorfor ikke, forvente nye modangreb og originale påfund, f.eks. fra æ Synnejysk Forening og muligvis andre hjælpetroppers side? Den ret nye forening har på et par år allerede fået over 800 medlemmer, deriblandt 50 medlemmer fra Sjælland og endvidere sønderjyder fra Tyskland, England, USA, Grønland, Norge og Sverige. Som det i skrivende stund sidste nye er dannet en underafdeling i København med foreløbig 35 medlemmer. Der planlægges udgivelsen af en børnebog på sønderjysk, dertil skal komme et sanghefte og et hefte med typiske opskrifter.

Mad er også kultur, og bl.a. i kraft af påvirkninger udefra kan Sønderjylland dække et pænt og farverigt bord af solide egnsretter. Her frister vi med solæg, snysk, schwarz-sauer og surrib. Vær's go å spis!

Mojn-mojn

En snak om sønderjyden, der i slagsangen er kendt for sine underlige vaner, drejer før eller senere uundgåeligt ind på brugen af »Mojn« både i betydningen goddag og farvel. I de første år efter Genforeningen gik meget nationalbevidste »indvandrede« lærere i krig mod denne skik. Mojn var en tysk hilsen, som vi godt kunne undvære i følgeskab med f.eks. »Anhænger«. På dansk måtte det hedde påhængsvogn. Men det gik som bekendt anderledes. Mojn blev så populært, at det erobrede en officiel plads selv i forretningslivet, specielt i medieverdenen. En observatør nord for Kongeåen oplyser, at der mojnes helt oppe i Vejle. Tilflyttere i Sønderjylland er ikke blege for i det mindste at bruge citater på sønderjysk, særlig i forbindelse med den gængse hilsen.

Mojn og endog moin-moin har ekspanderet så langt mod nord som til Jyllands Postens spalter. På forespørgsel fra en læser oplyste lektor Viggo Sørensen fra Århus Universitet i bladet, at mojn er en almindelig hilsen over det meste af Sønderjylland syd for en linie Haderslev-Mandø. Sønderjyske værnepligtige i den tyske hær i perioden 1864-1920 har under tjenesten i Berlin hørt og brugt den friske mojnform. Omkring Første Verdenskrig var hilsenen godt i gang med at brede sig fra de sønderjyske byer til landdistrikterne, og efter Genforeningen glemte man hurtigt den tyske oprindelse.

Snæbelens befindende

Grænselandskronikken har stadig snæbelen indlagt til observation for svindsot. Trofaste læsere ved, at det drejer sig om den lille, på næbbet (snabelen) let gendelige lakseart, hvis formentlig eneste værested er Vidåen med mulighed for pendlen ind og ud i Vadehavet. Kendere hævder, at det drejer sig om en verdenssensation. Nu er der hejst faresignaler,

og det hænger således sammen: EU's direktiv om »Bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter« fra 1992 betød, at Skov- og Naturstyrelsen herhjemme for fire år siden udpegede 194 såkaldte habitatsområder over hele landet, skrev Politiken (16.2). Den europæiske kommission mente dog ikke, at det var nok, og tilføjede yderligere 56 områder, herunder de vestslesvigske vandløb Vidå og Brede Å, sidstnævnte med udløb i Vadehavet ved Ballum Sluse syd for Rømødæmningen. Disse udvidelser skyldtes den lille fisk med den store virkning: Snæbelen. Den »nye« miljøminister Hans Chr. Schmidt tog straks dette spørgsmål op og nedsatte et specielt Sønderjyllandsudvalg, der er domineret af lokale erhvervsinteresser. Udvalget skal bl.a. se på reguleringen af Vadehavet samt udpege habitatsområder.

En molbohistorie

Denne inddragning af lokale folk til at rådgive om egne forhold har både vakt tilslutning og helt forudsigelig håndfast modstand. Det er vist den gamle historie om, hvad forstår bønder sig på agurkesalat. Oppositionen peger bl.a. på, at

den nye procedure kan blive til skade for snæbelen. Skulle det blive tilfældet, kunne man få den tanke, at molboerne har flyttet deres habitatsområde til Sønderjylland. Det var som bekendt dem, der i en af molbohistorierne dømte ålen ved at drukne den!

Galt med både fugle og fisk

Desværre ser det ud til at gå helt den forkerte vej med fuglelivet i Tøndermarsken, som staten i årenes løb har ofret rigtig mange penge på at skabe trivsel for. Det drejer sig om et kulturlandskab, hvis lodsejere man prøvede på at få til at yde deres bidrag til at bevare et rigt fugleliv efter det gode gamle princip: noget for noget. Det drejer sig som i alle andre forhold om penge. Som modydelse for offentligt finansierede ulempeerstatninger for frivilligt indgåede aftaler ydes der for lidt, mener landmændene i marsken. Til dato er kun fem procent af marsken ved Tønder og Højer omfattet af de særlige aftaler. Disse går ud på, at parcellerne skal tilsikres færre gødningsmængder og mere vand, hvilket vil reducere mængden af dyr på græs.

Samtidig med, at færre og færre indgår aftaler med staten, går det den forkerte vej med fuglelivet. Dansk Ornitologisk Forening har udsendt en rapport om miseren fra august 2001. Heri fastslås det, at antallet af vadefuglepar er faldet fra 1903 par i 1984 til 186 i år 2000. Antallet af vibepar er styrtdykket fra 1394 til 75. Formanden for Dansk Ornitologisk Forening, Christian Hjort, siger til Jydske-Vestkysten, at den ordning, som skulle sikre Tøndermarsken og forbedre et rugende fugleliv, har været »en dundrende fiasko«. Han kræver derfor et indgreb fra miljøministeren gående ud på, at enten må fredningen ændres, eller også skal staten gribe om nælden og købe jorden efterhånden, som fenneerne bliver til salg. Miljøminister Hans Chr. Schmidt siger til

Aabenraa Museum ved H.P. Hanssensgade, der nu er truet af lukning. Foto: Aabenraa Museum.

Dybbøl Mølle skal male igen. Her fotograferet mens vejen endnu var flankeret af træer. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

derne grausame Salbe, at han tror på, at antallet af frivillige aftaler efterhånden vil kunne øges.

Hvad der ellers skete

Til slut den sædvanlige kvartalsoversigt i kronologisk ordnede bidder:

15. januar: Lisbeth og Johannes Knudsen modtager sammen med instruktøren Thorkild Demuth H. V. Clausen og Johan Ottosens Legat til danskhedens fremme i Sønderjylland for en stor indsats i det folkelige liv. Legatportionerne er på 15.000 kr. (JV)

17. januar: Sønderjyllands Amt har udgivet en bog med den ikke just strømlinede titel: »Kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer i Sønderjylland«. Også forfatterlisten er lang. Kort og godt består den af Hanne Christensen fra Aabenraa Museum, Per Ethelberg og

Lennart Madsen fra Haderslev Museum, Inger Lauridsen og Ingemarie Dam-Jensen fra Tønder Museum og Kim Furdal fra Institut for Sønderjyllands Lokalhistorie som redaktør. Bogen koster (kun) 100 kr. og kan fås på turistbureauer eller ved direkte henvendelse til Sønderjyllands Amt. (FIA)

24. januar: Dybbøl Mølle - tvende gange skudt i grus - skal nu igen istandsættes for at stå klar til at dreje vingerne i forbindelse med den nye turistsæson. Heldigvis ligger møllefonden inde med de godt tre millioner kroner, som den helt nødvendige reovering vil kræve. Pengene kommer dels fra staten, amtet og kommunen, dels fra private fonde. (JV)

27. januar: På et ekstraordinært landsmøde i Flensborg besluttede det danske mindretals politiske parti SSW at undlade opstilling til forbundsvalgvalget i Tysk-

Dannevirkes imponerende murværk, Valdemarsmuren, som nu er gjort mere tilgængeligt for publikum.
Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

land den 22. september. Afgørelsen kom ikke overraskende for nogen. (JV)

30. januar: Partiet Venstre har udpeget folketingsmedlem Eva Kjer Hansen, Aabenraa, som nyt medlem af Folketingets rådgivende udvalg vedrørende bevillinger til støtte af dansk kulturliv i Sydslesvig, også kaldet Femmandsudvalget. Eva Kjer Hansen blev senere konstitueret som formand for udvalget. (FIA.)

Sydjysk frodighed

30. januar: Danmarks Statistik oplyser, at sydjyske kvinder i alderen 15-49 år i gennemsnit føder flere børn end deres kaldsøstre i det øvrige Danmark. (No.)

3. februar: Også Danebod Højskole i Fynshav på Als er bukket under for de danske højskoleers akutte krise efter at have virket både for »oplysning og oplivelse« i 82 år, det vil sige som et kulturelt

barn af Genforeningen. Hvad skolebygningerne nu skal bruges til, står foreløbig hen i det uvisse. (JV)

Danfoss »frikendt«

6. februar: Den for familien Mads Clausen, Danfoss, krænkende påstand om, at virksomheden under Anden Verdenskrig leverede krigsvigtige konstruktioner til den tyske værnemagt, er af juristen og historikeren Ditlev Tamm afvist i bogen »Danfoss under besættelsen«. Uden forbindelse med ovenstående er det iøvrigt oplyst, at Danfoss har udviklet sig til at blive en multietnisk virksomhed. Ud af de godt 6.000 ansatte i Danmark er der 5 % fremmede, svarende til andelen af fremmede i hele landet. (FIA. + Jllp.)

21. februar: Sønderjyllands Amts forslag om at udvide Aabenraa Museum for 6,7 mio. kr. på amtets regning bliver ikke

til noget. Kommunen har simpelthen ikke råd til at modtage »gaven«, udtaler borgmester Poul Thomsen (V) til Jydske Vestkysten. Skete det, ville Aabenraa Kommune som medejer, efter borgmesterens opfattelse, blive nødt til at bruge mellem 10 og 15 mio. kr. på en ny brandstation, fordi den er nabo til museet.

Stadig gratis til Rømø

25. februar: Sønderjyllands Amts overvejelser om at indføre afgift (»bropenge«) for kørsel på Rømødæmningen vækker modstand på selve øen. Det vil skade turismen, mener man. Amtet kunne tænke sig at bruge indtægterne til at betale en regning på 27 mio. kr. til udbedring af de ødelæggelser, som stormen forvoldte ved orkanen den 3. december 1999. Den danske regering støttede de indfødte og svarede kategorisk Njet til forslaget. (Jllp.)

28. februar: Adgangsforholdene til Dannevirke, Nordens største forsvarsværk, er nu forbedret så meget, at man kan tale om en museumspark af internationalt format. Parterne bag genopbygningen, der først og fremmest omfatter en spadseresti, har vedtaget at fjerne yderligere planter fra den tilgroede teglmur, kendt som Valdemarsmuren. Den 27. februar åbnede det danske museum on location, Danevirkemuseet, en udstilling om fæstningsværket og den nye museumspark.

Tysk-dansk grænsebibliotek?

6. marts: Harreslev kommune, pendant til Padborg på dansk side, har foreslået et fælles dansk-tysk bibliotek midt på markedspladsen i Harreslev. Dansk Centralbibliotek i Flensborg ser med velvilje på dette spændende initiativ. Dersom der bygges en ny biblioteksbygning i grænsebyen Harreslev, går planen ud på samtidig at indplacere butikker og andre servicefunktioner. (FIA.)

Den tyske hærvejsforening, Arbeitsge-

meinschaft Ochsenweg, er blevet hædret for sit ihærdige arbejde med at gøre opmærksom på historien omkring den gamle vej og gøre den til en turistattraktion på tværs af grænsen til Danmark. Udmærkelsen, der består af en skulptur og et mindre pengebeløb, blev symbolsk overrakt ved den historiske vold Dannevirke. (FIA)

Alsisk fyrtårn fredes

7. marts: Farvandsstyrelsen har bedt den såkaldte Kulturarvsstyrelse undersøge, hvad der skal ske med de danske fyrtårne, hvoraf flere og flere »pensioneres«. Blandt de fredede tårne er Gl. Pøl på Als. Det blev bygget i 1905, og det fremhæves som et velbevaret eksempel på et af de mange vinkel- og ledefyr, der blev opført for det tyske fyrvæsen af firmaet Julius Pintsch i Berlin. Fyret blev overtaget af det danske fyrvæsen i 1920. (JV)

18. marts: Endelig synes der at ske noget med den dårlige tilstand, som diget befinder sig i på begge sider af Rømødæmningen. Venstres folketingsmand i Tønderkredsen, Peter Christensen, har formidlet kontakt til både trafikministeren og miljøministeren om sagen, der kort og godt drejer sig om en forhøjelse af de nævnte diger fra 6,20 til 7,10 m. (JV)

18. marts: Nydambåden til Danmark! Det lyder snart for godt til at være sandt, og det drejer sig da også kun om et udlån. Det historiske skib fra Nydam Mose på Sundeved, som nu er opbevaret i egen hal ved museet på Gottorp Slot i Slesvig, skal som prikken over i'et indgå i det danske Nationalmuseums særudstilling om mosefund i Danmark, de såkaldte vi-moser. Mens dette skrives, er det ikke kendt, hvornår dette pragtstykke af en »oldtimer« for en stund får lejlighed til at gense sit fædreland. (JV)

Sønderjyllands første amtsborgmester efter kommunalreformen i 1970, Erik Jessen, er død i en alder af 82 år. Han blev

Cathrinesminde Teglstensmuseums nye udstilling. Foto: Karin Riggelsen.

under sin travle gerning ramt af en hjerneblødning og en medfølgende lammelse. Udadtil bar han sin skæbne med stoisk ro, der tilskyndede ham til fortsat at deltage i navnlig kulturlivet. (JV +EB)

Museer i farezonen

19. marts: Museumsverdenen i Sønderjylland bliver mere farveløs, hvis amtet af økonomiske grunde nedlægger Gram Museum (slottet med hvalskeletter) i vest og Aabenraa Museum ved H. P. Hanssensgade i øst. I Gram var en ny museumsbygning ved lergraven allerede skitseret.

I Aabenraa ryster man på hovedet ved tanken om, at skipperbyen skal af med sin søfartsafdeling og sige farvel til minderne om den legendariske jomfru Fanny. I overlevelsesproceduren er der brugt modstridende besøgstal: Amtet har

sat Aabenraa Museum til et besøgstal for 2001 på 1.180 betalende gæster. Museet selv opgiver for samme år 8.423 besøgende, deraf 4.266 betalende, mens resten var skolegrupper og børnehaver. (JV+EB)

21. marts: Cathrinesminde Teglværk ved Flensborg Fjord i Broager Kommune åbner ved Piet van Deurs en ny permanent udstilling med støtte fra Veluxfonden. Ny er bl.a. en montre med eksemplere på, hvordan teglsten har været brugt til udsmykning. Det store Cathrinesminde Teglværk var i drift fra 1800-tallet til 1968. (JV)

Forkortelser:

FLA.	Flensborg Avis
Jllp.	Jyllands Posten
JV	JydskeVestkysten
No.	Nordschleswiger
RB.	Ritzaus Bureau
EB	Forfatterens kommentar

Karl Otto Meyer

Karl Otto Meyer: »Frihed, lighed og grænseland«, bind 1. Skrevet i samarbejde med Jørgen Mågård. Hernovs Forlag 2001. 232 sider, illustreret. Kr. 275.

I den sidste tredjedel af det netop afsluttede århundrede har Karl Otto Meyer været den mest fremtrædende repræsentant for det danske mindretal syd for grænsen. Det er derfor med stor interesse, man modtager hans erindringer, der så sandelig heller ikke skuffer.

Som født i en dansk familie (med tyske rødder) - faderen ansat på »Flensborg Avis« - oplevede Karl Otto Meyer fra de tidligste barndomsår, hvad det vil sige at tilhøre et nationalt mindretal. Han gik i dansk skole, var dansk spejder og mærkede hele tiden modsætningen til det tyske flertal, ikke mindst i nazismens år i 1930'erne og under krigen. Kun 16 år gammel måtte han i tysk uniform, men inden han kom i aktiv krigstjeneste, flygtede han under en orlov over grænsen til Danmark, hvor han fik ly på Fyn og gik ind i den danske modstandsbevægelse. Efter befrielsen i 1945 kunne han ikke vende tilbage til Sydslesvig, fordi hans papirer ikke var i orden. Han måtte blive i Danmark, hvor han tog lærereksamen på Skårup Seminarium i 1949, hvorefter han fik ansættelse først ved den danske skole i Husum. Senere blev han skoleleder og enelærer i Skovlund vest for Flensborg.

Hvordan det var at være dansk lærer i Sydslesvig i 1950'erne, får han sagt særdeles præcist på nogle få linjer: »Lærerne havde den gang 36 pligtige timer om ugen, men vi underviste i 46 timer. Der blev ikke givet løn for overtimer, dem tog vi pr. honnør, ligesom danskundervisningen om aftenen, gårdvægter, maduddeling, biblioteksarbejde og meget andet. Det var en herlig tid.«

Alligevel fik den unge lærer også tid til andet end skolearbejdet. Som foredragsholder kom han til at træde de tyske myndigheder så grundigt over tæerne, at han blev

suspenderet i mere end to år, men pure rifundet. Han kunne genoptage arbejdet i den ny skole i Skovlund. I 1959 blev han valgt til Skovlund kommunalbestyrelse, hvor han har siddet siden. Omtrent samtidig indtrådte han i bestyrelserne for Sydslesvigsk Forening og Sydslesvigsk Vælgerforening, mindretallets kulturelle og politiske organisationer. Bogen slutter med, at han i 1964 tiltræder stillingen som chefredaktør på »Flensborg Avis«, budt velkommen af Vilh. la Cour med denne svada i bladet »Grænsevagten«: »Udnævnelsen af Karl Otto Meyer til bladleder svarer nøjagtigt til, om man vil gøre en journalist til dommer, en cigarmager til rådgivende pædagog eller en jord- og betonarbejder til generalkonsul.« - »Det var en salut, der gav stof til eftertanke«, konkluderer Karl Otto Meyer.

Den værdifulde og meget levende fortalte bog slutter altså der, hvor hans egentlige manddomsvirke som chefredaktør og senere landdagsmand gennem 25 år begynder. Vi har nu fået baggrunden for en stor politisk personligheds virke, og den er væsentlig at kende. Det bliver spændende i næste bind at høre om tiden i bladhuset og om Meyers mangeårige virke som mindretallets enlige forpost. Der er noget at se frem til.

H. E. Sørensen.

Da jazzen kom til Haderslev

Hans Chr. Kjær Larsen: »Da jazzen kom til Haderslev«, Forlaget Gammelting 2001. Pris: 125 kr.

Som titlen indikerer, omhandler bogen jazzmusikens spæde indtogsmarch i Haderslev i begyndelsen af 1950'erne og dens etablering ved grundlæggelsen af Haderslev Jazzklub i 1955. Bogen beskriver klubbens aktiviteter frem til 1960, hvor Jazzklubæraen kulmine-rede.

Denne anmelder har stort set lutter roser at uddele: Bogen formår på mindre end 90 sider at præsentere sit emne på en grundig og interessant måde, og det er faktisk ganske imponerende.

Det sker – på sønderjyske museer

Ny permanent udstilling på Cathrinesminde Teglværksmuseum

Fredag den 22. marts 2002 åbnede Cathrinesminde Teglværksmuseum på Broagerland sin tiende sæson. Museet har brugt vinterhalvåret til at bygge om, så det nu fremstår i en helt ny skikkelse. Det gamle industrielle anlæg ved Flensborg Fjord er kulisse for en produktionsrundgang, hvor de besøgende følger lerets vej gennem et ringovnsteglværk. Her præsenteres man for de vigtigste stationer i fremstilling af tegl, som den var i første halvdel af 1900-årene - fra lergravning over æltning, formning, tørring og brænding til de færdige sten blev afskibet ved teglværkernes anløbsbroer.

I museets udstillingshal er opbygget en udstilling om teglets historie. Tegl er et byggemateriale, der benyttes i hele verden. I udstillingen kan man se en sten fra den gigantisk store kinesiske mur lige så vel som en sten fra en dansk forsvarsmur, Valdemarsmuren ved Dannevirke - det ældste teglstensbyggeri i Sønderjylland, opført fra 1170 af Valdemar den Store i tyve millioner munkesten, der hver vejede fem kilo. Teglfremstillingens historie fra Middelalderen til i dag belyses med redskaber, maskiner og modeller. Teglprodukternes mangfoldighed vises ved såvel mursten, tagsten og drænrør som glaserede prydsten i prangende farver og teglskulpturer, der har tjent til udsmykning af husfacader.

I særudstillingslokalet hænger fremover malerier med teglværker og teglfremstilling som motiv. Museet har lånt

en række værker udført af kunstnere fra Egersundmalerkolonien. I denne udstilling indgår også kunstværker udført i tegl, blandt andet en lille by af små teglhuse udformet af ti studerende ved Kunstakademiets Arkitektskole.

Til produktionsrundgangen og udstillingen om teglets historie er udarbejdet et illustreret katalog på 144 sider, hvori der også er en artikel om Cathrinesminde Teglværks tohundredoghalvfjerdsindstyveårige historie og et essay om teglets historie. Vi håber, at den nye udstilling har bud til såvel sønderjyder som borgere i det øvrige Danmark, og at museet kan medvirke til at bevidstgøre danskerne om vores industrielle historie - den industri, der er basis for det moderne danske samfund.

Thomas Lyngby

- Indtil 4. aug.: **Museet på Sønderborg Slot**
»Embroidery Mail«. Udstilling af ordløs korrespondance mellem to tekstilkunstnere.
- Cathrinesmindes Teglværksmuseum**
Ny permanent udstilling.
- Indtil 5. maj: **Sønderjyllands Kunstmuseum**
Kunstudstilling med Thomas Bang og Ingvar Cronhammar.
- Indtil 31. dec.: **Drøhses Hus**
Kniplingsudstillinger med bl.a. 12 lokketørklæder med Tønderkniplinger, skænket til Dronning Ingrid's bryllup i 1935. (Gave fra kongehuset). Kniplæreren Astrid Bentins kniplingssamling. Kniplerske fru Larsens kniplinger fra omkring 1920.
- Indtil 18. aug.: **Højer Mølle og Marskmuseum**
Bier og mennesker.
3. maj - 8. sep.: **Skærbækegnens Museum**
Børn i gamle dage.
8. maj - 8. sep.: **Aabenraa Museum**
»Byens billeder« - Byen set af Aabenraamalere gennem tiden.
- Jacob Michelsens Gård**
Åben efter aftale med Aabenraa Museum
- Indtil 2. juni: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
Nicolaus Wehding viser skulpturer i slotsbygningen og parken.
11. maj - 11. juni: **Haderslev Museum**
Udstilling om nipsenåle fra Ehlers lertøjssamling.
4. maj - 2. juni: **Museet Holmen**
Cirklen - Thomas Zickelbein, skulpturer, og Michael Kain, malerier.

Bogen fremstår indbydende med et lækkert tryk, et handy format og et interessant foto- og illustrationsmateriale, som gennemgående er af fin kvalitet trods beklagelse af samme i introduktionen. Hæftet er klart disponeret og indledes med et hurtigt rids af jazzens gang fra den store verden og til lille Haderslev.

Inden selve gennemgangen af Haderslev Jazzklub møder man kapitlet »Ung i Haderslev i begyndelsen af 1950'erne«, som må vække nostalgiske minder hos forfatterens jævnaldrende gymnasiaster, og i øvrigt er kapitlet dækkende for andre provinsbyer på den tid. Afsnittet er dog lidt for langt og indforstået. Man stiller sig selv spørgsmålet: »Gad vide hvor byens lærlinge og ufaglærte unge (og det var på den tid langt de fleste) slog deres folder i fritiden i disse år?«

Forfatteren var både i denne periode og helt frem til nutiden selv aktiv jazzmusiker. Han har en imponerende hukommelse, som sammen med det klare sprog krydrer bogen med spændende detaljer. I den forbindelse ville det have været relevant med en mindre præsentation af forfatteren til denne fint opbyggede lille publikation. Det ku' han ha' fortjent!

Forhåbentlig vil Forlaget Gammelting følge op på denne udgivelse med yderligere hæfter, som kan beskrive jazzens videre færd i Haderslev fra 1960'ernes begyndelse til i dag.

Vi er mange, heriblandt undertegnede, som med fornøjelse husker især jule- og påskejazzarrangementerne i 1970'erne med navne som: Chris Barber, Fessors Big City Band, Van Dango samt kvindejazz- og dansetruppen Sirenes med en i dag nok så bekendt Marilyn Mazur.

Henrik Schultz-Petersen

Sønderjyske kulturmiljøer

Kulturmiljøer og kulturhistoriske enkeltelementer i Sønderjylland - en redegørelse. Forfattere: Hanne Christensen, Per Ethelberg, Lennart S. Madsen, Inger Lauridsen og Elsemarie Dam-Jensen. Redaktion: Kim Furdal. Sønderjyllands Amt 2001. 134 sider, ill. Pris: 100 kr. Ekspedition: Sønderjyllands Amt, Naturafdelingen.

Denne bog er et resultat af Sønderjyllands Amts arbejde med at kortlægge bevaringsværdige kulturmiljøer. Man valgte at gribe

arbejdet an på den måde, at amtets statsanerkendte museer fik til opgave at redegøre for de kulturmiljøer, der ligger inden for hver deres arbejdsområde, og på baggrund af disse redegørelser foretog Sønderjyllands Amt sine udpegninger af bevaringsværdige kulturmiljøer til regionplan 2001-2012. Her kunne arbejdet være sluttet, men Sønderjyllands Amt valgte efterfølgende at lade Kim Furdal, leder af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og formand for Kulturmiljørådet i Sønderjyllands Amt, redigere materialet sammen. Det er blevet til en meget smuk og rigt illustreret bog, der behandler mange aspekter af det sønderjyske kulturmiljø.

Bogens opbygning følger museernes fagområder. Efter en fælles indledning om det sønderjyske landskab skriver Per Ethelberg fra Haderslev Museum om forhistorisk tid, Lennart S. Madsen, også fra Haderslev Museum, om middelalderen, mens Hanne Christensen fra Aabenraa Museum og Elsemarie Dam-Jensen og Inger Lauridsen fra Tønder Museum står for tiden efter 1536. Derefter følger en kort redegørelse for, hvordan man har kortlagt på det digitale kortlægningsystem GIS (Geografisk InformationsSystem), og hvilke kategoriserings og vurderingskriterier, der er anvendt. Endelig er bogen forsynet med ordforklaring, litteraturfortegnelse, stedregister, kommuneregister samt som bilag et kort i 1:100.000 med de udpegede kulturmiljøer indtegnet.

Da bogen er blevet til inden for rammerne af amtets regionplanlægning, omhandler den kun de områder, der er omfattet af regionplanen. Således holder den sig til det åbne land, hvilket f.eks. betyder, at Christiansfeld, der kandiderer til at komme på UNESCOs verdensarvsliste, ikke er behandlet i bogen, og at områdets gamle købstæder kun nævnes sporadisk. Det er lidt synd, at det helhedssyn, der lægges op til med kulturmiljøbegrebet, modvirkes af de administrative opdelinger mellem de forskellige forvaltende myndigheder.

Denne lille anke overskygger dog ikke det prisværdige i, at Sønderjyllands Amt har givet sig tid til bearbejde et materiale fremstillet i forvaltningsøjemed til en læsevenlig og indbydende publikation, således at også den brede offentlighed kan få indblik i og glæde af det arbejde, der er udført i forbindelse med regionplanen.

Mette Guldborg

... Aktiv i grænselandet ...

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

Bliv medlem af GRÆNSE- FORENINGEN

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protektor:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

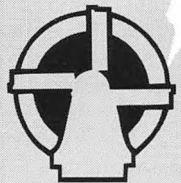
Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

Andreas Grau

Bagsiden
om
forsiden

Andreas Grau (1883-1935) blev født i Bro nær Augustenborg på Als. Den 24-årige Grau blev med ét slag kendt i offentligheden som nationalpolitiker og skribent, da han i Flensborg Avis i marts 1907 berettede om sin skolegang i Ketting skole, hvor lærer Jørgen Hansen Bager kaldte børnene »danske hunde« og »helvedesyngel« og betegnede de danske førere som »løgneprofer«. Grau ønskede at diskutere det rimelige i de tyske læreres metoder, men han opnåede i stedet at blive anklaget for fornærmelser. Sagen imod Grau endte dog med tiltalefrafald.

Grau blev i 1908 lokalredaktør i Nordborg for A. Svenssons avis Dybbøl Posten. Som dansk journalist undgik Grau ikke ophold i preussiske fængsler, i 1909 således i tre måneder. Grau blev kasseret til krigstjeneste på grund af dårligt helbred og slap dermed for at være soldat under Første Verdenskrig. Han kom under krigen til Flensborg Avis, der var hårdt ramt af indkaldelser, og gjorde her en stor indsats for at holde avisen gående. I 1919 overtog han sammen med kollegaen Tycho Filskov Dybbøl Posten, som i 1920 blev en Venstreavis, og som Grau forblev knyttet til resten af sit liv.

Andreas Grau engagerede sig stærkt i ungdomsarbejdet. Efter års tilbagegang gik det fra århundredeskiftet fremad for danskheden i Nordslesvig, der blev båret frem af en ny generation af unge, som var vokset op under fremmedherredømmet. På Als var det navnlig Grau, den nationale folkelige ungdomsbevægelses begejstrede og begejstrende talsmand, der organiserede de unge. Målet var en vågen, dansk, kristen og praktisk dygtig ungdom, der kunne tilbageerobre, hvad

der var tabt under fyrre års tysk styre. Grau opnåede betydelige resultater, først på Als og siden over hele Nordslesvig. I 1912 flyttede Grau til Flensborg for i samarbejde med journalist J. N. Jensen på Flensborg Avis at tage fat på ungdomsarbejdet her, hvor der opnåedes nogen fremgang, inden krigen satte en stopper for det videre arbejde.

Grau tog i november 1918 initiativ til dannelsen af Mellemslesvigsk Udvalg, der skulle varetage interesserne for de danske, som Aabenraamødet den 17. november 1918 havde efterladt syd for 1. afstemningszone. Han var sikker på, at den slumrende danskhed i Flensborg og Mellemslesvig kunne vækkes, men han kunne ikke følge de kredse, der forlangte en grænse ved Dannevirke uden afstemning. Grau deltog i den danske delegation på fredskonferencen i Paris i 1919, og han engagerede sig til det sidste meget energisk i Flensborgbevægelsen. Resultatet af afstemningen blev en bitter skuffelse for ham.

Grau forblev en ivrig støtte for det danske mindretal i Sydslesvig, og også i den fornyede grænsekamp efter 1920 ydede Grau en stor indsats, bl.a. som initiativtager til oprettelsen af Sønderborg Danske Samfund i 1927.

De sidste år inden sin død studerede Grau europæiske mindretalsproblemer, bl.a. ved ophold i Polen og Jugoslavien. Første bind af hans værk om Mindretalspørgsmålene i Mellemeuropa udkom i 1933, men sygdom og død satte en stopper for det videre arbejde.

Litteratur:

Kai Edvard Larsen: En sønderjysk pressemand. Sønderborg, 1979.

René Rasmussen